

Samuel Reuss ako encyklopedista. O problematike citátov v jeho komentároch ku Codexom revúckym

Robert Hammel

HAMMEL, R.: On the problem of the quotations in Samuel Reuss' commentaries on his Codexy revúcke

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 65, No. 4, p. 264 – 277

Key words: Samuel Reuss, Codexy revúcke, quotations, text edition, sources

Samuel Reuss, a precursor of modern Slovak ethnography from the first half of the 19th c., collected numerous Slovak folk tales on which he wrote detailed commentaries in German. His commentaries include numerous quotations from various sources, e.g. Classics, historiographical and geographical works etc. thus proving Reuss' tremendous encyclopedic knowledge. Both folk tales and commentaries are contained in three hitherto unpublished manuscripts known as *Codexy revúcke*. The present article examines Reuss' quotations from the point of view of their critical edition and differentiates between three categories: 1) quotations whose sources are correctly mentioned; 2) correct quotations but with incorrect reference to their sources; 3) paraphrases of sources. The article discusses possibilities of identifying the sources from which Reuss quoted and suggests possible solutions to presenting the quotations in a critical edition.

Kľúčové slová: Samuel Reuss, Codexy revúcke, citácia, textová edícia, pramene

Zberateľ slovenských ľudových rozprávok a predchodca slovenského národopisu Samuel Reuss zanechal tri zatiaľ neuverejnené rukopisné zbierky rozprávok známe pod menom *Codexy revúcke A, B, C*.¹ Zbierky zahŕňajú aj komentáre k rozprávkam, ktoré Reuss „v zhode s osvieteneckým naturelom zaznamenával

1 Codex revúcky A. *Slawische Volkssagen. Gesammelt in V. Revúca 1843*. Codex revúcky B. *Alt-slavische Sagen aus Pannonien. 1840*. Codex revúcky C. *Slawische Sagen*. Rukopisy sú uložené v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (signatúra B465).

v nemčine“.² Do komentárov zakomponoval Reuss početné citáty z rozmanitých textových žánrov. Tieto citáty sa dajú analyzovať aspoň zo štyroch hľadísk. Po prvé je možné skúmať ich ako doklady encyklopedickej vzdelanosti ich autora, veď cituje nielen z antickej, predovšetkým latinskej literatúry, ale aj z historio- grafických, geografických a iných druhov prameňov. Rozbor citovaných prameňov by nám teda pomohol doplniť obraz Reussa ako encyklopedistu, ktorý sa načrtáva už v jeho nekrológu z r. 1853,³ ako aj v biografických článkoch, ktoré sú mu venované.⁴ Z týchto zdrojov okrem iného vyplýva, že Reuss sa, okrem otázok cirkevného práva a dejín, etnografie a archeológie Slovenska, zaoberal aj prírodnými vedami (mineralógiou, ornitológiou, geometriou), pričom jeho prírodovedecké spisy sa zrejme nezachovali.

Druhý aspekt spojený s citátmi a podobnými odkazmi v Reussových komentároch predstavuje otázka, čím je v konkrétnom kontexte motivovaná určitá citácia. Jeho citáty sú skutočne často spojené s motívom rozprávky alebo s nejakou vetou alebo ojedinelým slovom, ktoré sa v texte vyskytujú a ktoré sa autorovi zdali pozoruhodnými. Týmto jeho citácie často nadobúdajú charakter voľných asociácií s textom rozprávok. Z tohto hľadiska by bolo užitočné analyzovať, čo Reussa motivovalo k jeho citáciám v rôznych kontextoch.

Po tretie si môžeme klásť otázku, akú funkciu spĺňajú citácie v jeho komentároch. Reuss totiž bol v duchu tzv. autochtónnej teórie presvedčený o starožitnosti slovenskej kultúry a považoval ľudové rozprávky za autentické historické pramene. V úvode ku *Codexu B* charakterizuje rozprávky, ktoré zozbieral ako „*dobře zachované starobylé pamiatky, ktoré nám zobrazujú staroveké pojmy o náboženstve, krajinách a morálke, predsudkoch a poverách, zvykoch a obyčajoch, rodinnom živote, hospodárstve a umeniach, jedným slovom: o národnom živote našich predkov*“.⁵ Jednou z hlavných funkcií citácií v Reussových komentároch je teda identifikovať historicky pravdivé prvky rozprávok (udalostí, postáv, geografických opisov atď.) ako pramene k poznaniu dávnej histórie slovenského národa.

Po štvrté sa môžeme zaoberať citáciami v Reussových komentároch aj z textologického hľadiska. Je totiž potrebné zistiť, z ktorých prameňov Reuss citoval, do akej miery sa jeho citáty odchyľujú od pramenného textu a akým spôsobom sa dajú prípadné odchýlky evidovať v kritickom vydaní *Codexov revúckych*. V rámci tohto príspevku sa obmedzíme na tento aspekt citátov v Reussových komentároch, prípadne ešte poukážeme na to, čo Reussa v konkrétnom kontexte podnietilo k jeho citácií. Prepis a preklad komentárov ako aj rekonštrukcia prameňov, o ktoré

2 PÁCALOVÁ, Jana: Oprašovanie pokladov (K možnostiam textologického spracovania rukopisných rozprávkových zbierok - Codexy revúcke). In: *Etnologické rozpravy*, roč. 25, 2018, č. 1 (v tlači).

3 N.N.: Nekrológ. Samuel Reuss administrator někdy evanj. superint. v Potiši a sl. b. kazatel ve Velké Revauci. In: *Slovenské noviny*, roč. 5, 1853, č. 5, s. 18; roč. 5, 1853, č. 6, s. 22 - 23.

4 Pozri napríklad GALLO, Ján: Reussovci. In: *Nové obzory*, roč. 11, 1969, s. 327 - 340; GALLO Ján: Od rozprávok k národnej realite (Reussovci). In: *Literárne postavy Gemera I*. Bratislava: Obzor, 1969, s. 8 - 38; *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)* V. R - Š. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 72 - 73.

5 *Codex revúcky B*, s. 4 - 5. Slová sú podčiarknuté v origináli. Úryvky z Reussových komentárov uvádzame vo vlastnom slovenskom preklade, ktorý bol jazykovo a štylisticky upravený Janou Oriješčíkovou. Originálne pasáže citujeme podľa rukopisov *Codexov revúckych A, B, C*. Kópie rukopisov nám poskytla Jana Pácalová.

266 sa Reuss pri svojich citáciách a odkazoch opieral, sú súčasťou kritického vydania *Codexov revúckych*, ktoré momentálne pripravuje Jana Pácalová.⁶

Tri kategórie citátov v Reussových komentároch

S ohľadom na citované pramene je možné zatriediť citáty a odkazy v Reussových komentároch do troch kategórií:

1. citáty so správnym uvedením citovaného prameňa;
2. citáty s nepresným uvedením prameňa;
3. nepresné odkazy na skutočnosti uvedené v nejakom diele.

Pokiaľ Reuss cituje súčasných autorov, citáty prvej kategórie, čiže s presným uvedením autora a diela, nepredstavujú z edičného hľadiska žiadny problém. Prípadné odchýlky od citovaného prameňa, ktoré sa spravidla vyskytujú iba ojedinele, sa dajú bez ťažkosti identifikovať. Problematickejšie sú z tohto hľadiska citáty z antickej literatúry, kde Reuss podľa dodnes bežného úzu uvádza len autora a názov diela, eventuálne aj kapitolu alebo verš, ale neuvádza vydanie, z ktorého cituje. K druhej kategórii patria citáty, ktoré sa síce nedajú nájsť v prameni, ktorý uvádza Reuss, ale v nejakom inom. Týka sa to ojedinelých citátov z antických alebo stredovekých diel, ktoré Reussovi pravdepodobne neboli prístupné a ktoré teda prevzal zo sekundárnych, no neuvedených prameňov. V tretej kategórii nejde o citáty v užšom slova zmysle, ale o skutočnosti, o ktorých Reuss referuje odvolávajúc sa na prameň, v ktorom sa v tejto podobe však nevyskytujú.

Pozrime sa teraz na niekoľko príkladov Reussovej citačnej praxe, ktorá vo všeobecnosti zodpovedá moderným štandardom. V tomto príspevku sme originálne úryvky z Reussových komentárov prepísali bez zásahov do ortografie a interpunkcie a bez úprav jazykových chýb. Na rozdiel od rozprávok, ktoré Reuss zapisoval starým česko-bratským pravopisom, pričom používal niekoľko zvláštnych grafém,⁷ komentáre písal obvyklým latinským písmom. Toto písmo nevyžaduje žiadny transkribovaný prepis. S výnimkou sporadických poznámok na okraji textu, ktoré sú zrejme neskoršieho dátumu, sa komentáre z textologického hľadiska zväčša skladajú iba z jedinej autorskej vrstvy a neobsahujú žiadne mladšie „redakčné vrstvy“.⁸ S viacerými textovými vrstvami sa stretávame iba na ojedinelých miestach, pozri napríklad prečiarknutú margináliu na s. 79 – 80 *Codexu revúckeho B*. Autorské opravy zaznamenávame v poznámkovom aparáte pod textom.

Citáty z antickej literatúry s uvedením autora a diela

Pri citátoch z antickej literatúry bez uvedenia citovaného vydania diela porovnávame Reussove citáty s kritickými vydania citovaných diel a zisťujeme eventuálne odchýlky, na ktorých základe by sa mohlo určiť vydanie, z ktorého Reuss

6 Edícia vyjde v rámci kolektívneho grantového projektu *K prameňom slovenských rozprávok (rozprávka a jej výklad v Codexoch revúckych)* VEGA 2/0053/17. Zodpovedná riešiteľka Mgr. Jana Pácalová, PhD.

7 Pozri o tom PÁCALOVÁ, Jana: Oprašovanie pokladov (K možnostiam textologického spracovania rukopisných rozprávkových zbierok – Codexy revúcke). In: *Etnologické rozpravy*, roč. 25, 2018, č. 1 (v tlači).

8 Tento termín používa Jana Pácalová v diskusii edičných zásad svojho vydania *Codexov tisovských*, pozri PÁCALOVÁ, Jana: *Codexy tisovské. K prameňom slovenských rozprávok*. Bratislava: Veda, 2015, s. 10.

skutočne citoval. Väčšie odchýlky sme v tejto súvislosti zistili v dvoch prípadoch. V prvom prípade ide o citát z Homérovej Iliady, ktorý Reuss uvádza v komentári k rozprávke „Eufresína a Károl“:⁹

„Die vielköpfigen Ungeheuer greifen ihn an. Ruhig und ohne Verschwendung seiner Kräfte, durch allzugroßen Eifer und Hitze, wehrt sich der Held gegen den ungesümmten Angriff, der schon dadurch einige Vorteile errungen hatte, daß die Löwen einen unvorbereiteten Kämpfer zu finden glaubten, und stattdessen, nur tüchtige Hiebe fanden. In einer Stunde mußte das große Werk vollendet seyn. Die Stunde schlug – und der geschlagene und beynahe ganz getötete Feind, zog sich mit den Überresten der Todten zurück. Sehr mahlerisch ist der Ausdruck des Erzählers, *utreu sy meč od krwi, a lehnuu sy spat*. Er hat viel Ähnlichkeit mit dem, was Homer [I[lias] vi, 11-12 sagt:

— πέρησε δ' ἄρ' ὀστέον εἰσω
αἶχμη χαλκείη: τὸν δὲ σκοτος ὄσσο' ἐκάλυπεν. “

(Niekoľkohlavé obludy naňho útočia. Ale hrdina sa proti zúrivému útoku bráni pokojne a bez toho, aby plytval svojimi silami s príliš veľkou horlivosťou a zanietením. Oproti svojim protivníkom bol vo výhode, lebo levy očakávali nepripraveného bojovníka a namiesto toho dostali silné údery. O hodinu musel byť tento veľký súboj ukončený. Odbila prvá hodina a porazený a takmer úplne zničený nepriateľ sa stiahol so zvyškami usmrtených. Rozprávačov výraz *utreu sy meč od krwi, a lehnuu sy spat*. je veľmi obrazný a v mnohom podobný tomu, čo hovorí Hómer v Iliade vi, 11-12:

— πέρησε δ' ἄρ' ὀστέον εἰσω
αἶχμη χαλκείη: τὸν δὲ σκοτος ὄσσο' ἐκάλυπεν.
[bronzové ostrie mu prešlo skrz-naskrz kosťou a oči mu zastrela mrákota temná.])¹⁰

Podnetom k tomuto citátu boli pre Reussa verbálne frázy *utriet' si nôž od krvi a lahnúť si spať*, ktoré sa v rozprávke vyskytujú. Autor tu voľne spája koniec prvého hrdinového boja s obludami a následnú únavu s Homérovou „antropomorfnou slovesnou metaforou“¹¹ *mrákota temná zastrela mu oči*, ktorá má význam *umrieť (v dvojboji)*. Porovnanie Reussovho citátu s kritickým vydaním Homérovej Iliady od D. B. Munroa a T. W. Allena¹² odhaľuje u Reussa jednu odchýlku, najmä ὄσσο' ἐκάλυπεν namiesto ὄσσε κάλυπεν. Zatiaľ čo v Reussovom citáte koncovka akuzatívu duálu -ε podstatného mena ὄσσε „oči“ je vypustená a augment (préteritová predpona) aoristu ἐ-κάλυπεν „zastrela“ je zachovaný, vo vydaní Munroa

9 Codex revúcky A, s. 24a.

10 Slovenský preklad Homérových veršov: *Homéros Ílias I-XII*. Preklad Miloslav Okál. Martin : Thetis, 2011, s. 148.

11 Pozri taxonómiu literárnych metafor u ZAMBOR, Ján: *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava : Veda, 2010, s. 11 – 38.

12 MUNRO, David B. – ALLEN, Thomas W. (eds.): *Homeri opera. Tomus V: Iliadis libros I-XII continens. Editio tertia*, Oxonii : Clarendon, 1920, s. 119.

268 a Allena naopak chýba augment¹³ a podstatné meno ὄσσε vystupuje bez apokopy koncovky. Podľa kritického vydania Homérovej Iliady A. Ludwicha¹⁴ sa v prameňoch vyskytujú obidva varianty, ktoré sa však metricky nerozlišujú. Reussov citát z Homérovej Iliady je však pozoruhodný z dvoch iných dôvodov. Po prvé – Reuss si splietol čísla veršov a namiesto veršov 10 – 11 napísal 11 – 12 a po druhé – vynechal pri niekoľkých slovách diakritické znamienka, porovnaj ὄσσειον, εἶσω, αἰχμηῖα a σκοτός namiesto ὄσσειον, εἶσω, αἰχμηῖα a σκοτός. Je teda celkom možné, že Reuss Homérove verše zo žiadneho vydania nevypísal, ale uviedol ich z pamäti.

V nasledujúcom príklade inšpiruje Reussa k vytvoreniu prílohy pod titulom Über Incantationen (*O inkantáciách*) motív zaklinatej princeznej v zámku¹⁵ z hore menovanej rozprávky „Eufresína a Károl“. V rámci toho cituje, okrem iného, celú kapitolu z Catonovho diela *O poľnom hospodárstve* (Reuss síce neuvádza titul diela, ale z kontextu vyplýva, o ktoré dielo ide). Keďže tento citát je ako z hľadiska jeho edičného spracovania tak aj z hľadiska rekonštrukcie citovaného prameňa veľmi poučný, uvádzame ho tu kompletne. Podľa vzoru vydania *Codexov tisovských* Jany Pácalovej¹⁶ dávame v hlavnom texte do hranatých zátvoriek slová, ku ktorým robíme poznámky a samotné poznámky uvádzame v poznámkovom aparáte pod textom. Poznámky sa týkajú odchýlok od kritických vydání Catonovho diela¹⁷ a v jednom prípade autorovej opravy. V prvej poznámke sme okrem toho výnimočne upozornili na jazykovú chybu, ktorá by mohla spôsobiť nedorozumenie.

„M. Porcius Cato Cap. 141 sagt: *Agrum lustrare sic oportet. Impera suovitautilia* (Schweine, Schafe und [Rinde]¹ *brauchte man zu dieser Incantation) circumagi. Cum divis volentibus, quodque bene eveniat, mando tibi, Mani, ut illace suovitautilia fundum agrum, terramque meam, quota ex parte sive circumagi, sive circumferenda censeas, uti cures lustrare. Janum, Iovemque vino praefamino* (beschwöre, rede den Jupiter an) *sic dicito: Mars pater, te precor, [quaeso]² uti sies volens propitius mihi, domo familiaeque nostrae, quouis rei ergo agrum, terram fundumque meum suovitautilia circumagi jussi, uti tu morbos visos, invisosque viduertatem* (viduitatem) *vastitudinem calamitates, intemperiasque prohibebis, defendas averruncesque. utique tu fruges, frumenta vineta, [virgultasque]³ grandire* (wachsen lassen) *beneque evenire [sinas]⁴. Pastores pecuaque salva [ssit]⁵ servassis, duisque bonam salutem, valetudinemque mihi,*

13 Augment bol zvlášť v staršej gréckej poézii fakultatívny, pozri SCHWYZER, Eduard: *Griechische Grammatik. Erster Band. Allgemeiner Teil: Lautlehre. Wortbildung. Flexion*. München: C. H. Beck, 1990, s. 651. Porovnaj aj formu πέρησε „prešlo“ bez augmentu, ktorú má aj Reuss v hore uvedenom citáte.

14 LUDWICH, Arthur (ed.): *Homerus: Ilias. Recensuit Arthurus Ludwich. Vol. I. Editio stereotypa editionis primae* (1902). Stuttgartae – Lipsiae: Teubner, 1995, s. 245.

15 V zozname typov medzinárodných rozprávok H.-J. Uthera sa tento motív uvádza s rôznymi variantmi pod číslom 400 ako rozprávkový typ „The Man on a Quest for His Lost Wife“, pozri UOTHER, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales: a Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Part I: Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales with an Introduction*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia Academia Scientiarum Fennica, 2004, s. 231 – 233.

16 PÁCALOVÁ, Jana: *Codexy tisovské. K prameňom slovenských rozprávok*. Bratislava: Veda, 2015, s. 9 – 13.

17 Porovnávali sme nasledujúce vydania: GOETZ, Georg (ed.): *M. Porci Catonis De Agri Cultura Liber. Post Henricum Keil iterum editit Georgius Goetz*. Lipsiae: Teubner, 1922, s. 58; MAZZARINO, Antonio (ed.): *M. Porci Catonis De Agri Cultura. Ad fidem Florentini Codicis deperditi edidit Antonius Mazzarino*. Lipsiae: Teubner, 1962, s. 87 – 88; FLACH, Dieter (ed.): *Marcus Porcius Cato. Über den Ackerbau. Herausgegeben, übersetzt und erläutert von Dieter Flach*. Stuttgart: Steiner, 2005, 88 – 89. Pozri aj kritický názor D. Flacha na existujúce vydania (tamže, s. 26 – 31).

domo, familiaeque nostrae. Harumce rerum ergo, fundi terrae agrique mei lustrandi, lustrique faciendi ergo, sicuti dixi, macte hisce suovitaurilibus [...]6 esto. [...]7 Item cultro facito struem et fertum (beydes bedeutet Kuchen) uti [assiet]8. Inde obmovo. Ubi porcum immolabis, [agrum]9 vitulumque sic oportet. Ejusque rei ergo, macte hisce suovitaurilibus immolandis esto. Nominare vetat Martem, neque [agrum]10 vitulumque. Si minus in [omnes]11 litabit, sic verba concipito: Mars pater, si quid tibi in illisque suovitaurilibus lactentibus, neque satisfactum est, te hisce suovitaurilibus piaculo (ich besänftige dich). Si uno duobusque dubitaverit, sic verba concipito: Mars pater, quod tibi illo porco, neque satisfactum est, te hoc porco piaculo. So segneten die alten Römer ihre Felder ein.“¹⁸

- 1 Má byť *Rinder* „hovädzí dobytok“ (*Rinde* znamená „kôrka“).
- 2 Podľa kritických vydaní *quaesoque* (Reuss vynechal enklitické *que* „a“).
- 3 Podľa kritických vydaní *virgultaque* (podstatné meno *virgultum* má stredný rod).
- 4 Podľa kritických vydaní *siris* (konjunktív perfekta; *sinas* je konjunktív prézentu).
- 5 Reuss prečiarkol *ssit*.
- 6 Reuss vynechal *lactentibus immolandis* (ide o obetné zvieratá, ktoré ešte cicajú mlieko).
- 7 Reuss vynechal *vetu*.
- 8 Podľa kritických vydaní *adsiet*.
- 9 Podľa kritických vydaní *agnum* „jahňa“ namiesto *agrum* „pole“.
- 10 Podľa kritických vydaní *agnum* „jahňa“ namiesto *agrum* „pole“.
- 11 Podľa kritických vydaní *omnis* (ablatív plurálu; *omnes* je akuzatív plurálu).

(M. Porcius Cato v kapitole 141 [diela *O poľnohospodárstve*] hovorí: Po-
lia treba požehnať týmto spôsobom: Rozkáž, aby sa obetné zvieratá vodili okolo
tvojich polí (pre túto inkantáciu boli potrebné prasatá, ovce a hovädzí dobytok)
s nasledujúcimi slovami: „Aby vôľou bohov všetko dobre dopadlo, nariaďujem
tebe, Manius, aby si určil, ktoré z týchto obetných zvierat treba vodiť a ktoré tre-
ba nosiť okolo môjho majetku, mojich polí a môjho pozemku, aby si ich potom aj
obetoval.“ Oslov Jánusa a Jupitera pri pohári vína a povedz: „Otče Mars, modlím
sa k tebe a prosím ťa, aby si bol ku mne, k nášmu domu a našej čeladi naklone-
ný a milostivý. Kvôli tej prosbe som rozkázal vodiť obetné zvieratá okolo svojich
polí, svojho pozemku a majetku, aby si nás ty chránil a hájil a zabránil všetkým
viditeľným a neviditeľným chorobám, neúrode, pustošeniu, nešťastiu a nečasom,
aby si dal poľným plodinám, zbožiu, viničom a sadeniciam rásť a prospievať. Aby
si chránil pastierov a dobytok, aby si tiež dal zdravie a blaho mne a nášmu domu
a čeladi. Kvôli týmto prosbám a kvôli požehnaniu môjho pozemku, mojich polí
a môjho majetku, aj kvôli prineseniu obety som povedal tak: Buď uctený týmito
obetnými zvieratami!“ Vykonať obeť nožom a postaraj sa o to, aby sa pri tom
ponúkali obetné koláče. Prasa, jahňa a teľa sa obetujú s nasledujúcimi slovami:
„Kvôli tejto prosbe buď uctený týmito zvieratami, ktoré sa teraz obetujú!“ Je zaká-
zané pri tom spomenúť Marsa alebo jahňa či teľa. Ak sa obetovanie zvierat úplne

270 nepodarí, treba vysloviť nasledujúce slová: „Otče Mars, ak ti tieto zvieracie mláďatá ešte nestačia, utešujem ťa týmito obetnými zvieratami.“ Ak obetujúci pochybuje o úspešnom obetovaní jedného alebo dvoch zvierat, treba povedať tieto slová: „Otče Mars, ak ti toto prasa nestačí, utešujem ťa týmto druhým prasaťom.“ Tak starí Rimania požehnávali svoje polia.)

S výnimkou dvoch pasáží, ktoré Reuss asi úmyselne vynechal bez toho, aby sa prekrútil zmysel textu (pozri poznámky 6 a 7), a tiež s výnimkou vynechaného enklitického *que* (pozri poznámku 2), všetky hore uvedené odchýlky od „kanonického“ textu sa nachádzajú aj v knihe *Život starých rímskych alebo latinských spisovateľov* od maďarského klasického filológa, evanjelického teológa a historografa ězsaiása Budaia (1766 – 1841).¹⁹ Budai píše,²⁰ že úryvky z Catonovho diela *O poľnohospodárstve* uvádza podľa vydania J. M. Gesnera z roku 1787.²¹ Keď porovnáme Reussove odchýlky od „kanonického“ textu s vydaniaми ě. Budaia a J. M. Gesnera, objavujú sa nasledujúce zhody a rozdiely:

Codex revúcky A	Budai (1814)	Gesner (1787)
<i>quaeso</i>	<i>quaesoque</i>	<i>quaesoque</i>
<i>virgultasque</i>	<i>virgultasque</i>	<i>virgultaque</i>
<i>sinas</i>	<i>sinas</i>	<i>sinas</i>
Ø	<i>lactentibus immolandis</i>	<i>lactentibus immolandis</i>
<i>assiet</i>	<i>assiet</i>	<i>assiet</i>
<i>agrum</i>	<i>agrum</i>	<i>agnum</i>
<i>agrum</i>	<i>agrum</i>	<i>agnum</i>
<i>in omnes</i>	<i>in omnes</i>	<i>in omnes</i>

V porovnaní s Gesnerovým vydaním majú Reuss a Budai teda spoločné tri chyby, čo určite nie je náhoda. Okrem toho aj Reuss aj Budai podávajú na tých istých šiestich miestach textu v zátvorkách lexikálne vysvetlenia k ojedinelým výrazom, zatiaľ čo v texte Gesnerovho vydania takých vysvetlení niet. Porovnajme poznámky Reussa a Budaia (Reussove poznámky uvádzame v slovenskom preklade, Budaiove poznámky v origináli a v modernom pravopise aj so slovenským prekladom v zátvorkách):

19 BUDAI, ězsaiás 1814: *Régi Római vagy deák írók élete*, Debrecen : Csáthy György, 1814, s. 302 – 303. Prameň sa nám podarilo objaviť na internete vyhľadávaním frázy „uti assiet“ z citátu, a to pomocou vyhľadávačov Google aj „Karlsruhe Virtual Catalogue“ (<http://kvk.bibliothek.kit.edu>).

20 Tamže, s. 304.

21 GESNER, Johann Matthias: *Scriptores rei rusticae veteres latini e recensione Jo. Matth. Gesneri cum ejusdem praef. et lexico rustico. Volumen primum continens Catonem et Varronem*. Biponti : Societas Bipontina, 1787, s. 65 – 66.

Codex revúcky A:	Budai (1814, 302 – 303):
pre túto inkantáciu boli potrebné prasatá, ovce a hovädzí dobytok	őszvetett szó, ezekből: <i>sus</i> , <i>ovis</i> , és <i>taurus</i> , mivel ilyen állatok kívántattak meg, először ugyan a körül való hordozásra, azután pedig az áldozatra (Kompozitum z týchto slov: <i>sus</i> , <i>ovis</i> a <i>taurus</i> , čo boli zvieratá, ktoré sa mali najskôr nosiť okolo majetku a potom obetovať)
oslovuj Jupitera	annyi mint <i>praefare</i> , ettől a Görög témától προφημι, vagy προφαμι, mely rendszerint is megvan a Parancsoló Mód (Imperativus) Többsében, vagy, Plurálisban ekképpen, <i>praefamini</i> (To isté ako forma <i>praefare</i> [oslovuj] z gréckeho kmeňa προφημι alebo προφαμι, ktorá sa pravidelne vyskytuje aj v imperatívne plurálu ako <i>praefamini</i>)
viduitatem	annyi mint <i>viduitatem</i> , melyen gyümölcs vagy termés nem léte értődik (To isté ako <i>viduitatem</i> , čo znamená „nedostatok ovocia alebo plodov“)
nechať rásť	megnőni, nagyot nőni, némely kiadásokban <i>grandiri</i> van (rásť alebo veľa rásť; v niektorých vydaniach je <i>grandiri</i>)
obidve slová znamenajú „koláč“	mind <i>strues</i> , mind <i>fertum</i> , pogácsa nemét téssen (aj <i>strues</i> aj <i>fertum</i> znamenajú „koláč“)
utešujem ťa	engesztellek (utešujem ťa)

Očividne sa Reuss oprel o Budaiove vysvetlenia, hoci ich podáva zväčša v zjednodušenej podobe. Je teda zrejmé, že Catonovo dielo *O poľnohospodárstve* cituje podľa Budaiovej monografie. Na margo týchto bibliografických vzťahov medzi Reussom a Budaiom ešte poznamenajme, že sa obidvaja protestantskí teológovia mohli niekedy aj osobne zoznámiť. Reuss popri svojej farárskej službe spĺňal v Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania aj administratívne funkcie, najprv ako notár, potom do roku 1833 ako senior gemerského seniorátu.²² Budai

22 GALLO, Ján: Od rozprávok k národnej realite (Reussovci). In: *Literárne postavy Gemera I*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 20 – 21.

272 zas bol v Reformovanej cirkvi od roku 1813 hlavným notárom a od roku 1822 superintendentom Zátiského dištriktu v Debrecíne.²³

Citáty s nepresným uvedením prameňa

Pozrime sa teraz na príklad druhej kategórie citátov v Reussových komentároch, kde autor síce uvádza citát vo viac-menej presnej forme, avšak nepodáva správny prameň. V tomto príklade vyvoláva u Reussa sloveso *učüpit' sa* (z rozprávky „Nevďačnosť“) asociáciu s opisom Slovanov vo vojenskej príručke *Strategikon* byzantského cisára Mauritiusa zo 6. storočia. Rozprávkový hrdina Popolvár sa učüpí a čaká, až kým sa k nemu priblíži kôň tak, aby ho mohol chytiť.²⁴ Reuss spoznáva v tomto hrdinovom postupe charakterizovanie Slovanov v diele byzantského autora, a tak preňho slovenská ľudová rozprávka potvrdzuje údaje o Slovanoch, ktoré nám dokladajú ranostredoveké pramene. Citát, ktorý uvádza Reuss v nemčine, sa nenachádza v kapitole „Ako sa treba prispôbiť Slovanom, Antom a podobným národom“ *Strategikonu*,²⁵ okrem toho je to štvrtá kapitola jedenástej knihy a nie piata, ako píše Reuss. Dole uvedená pasáž je skutočne citátom z prvej časti *Dejín Uhorskej ríše* L. A. Gebhardia.²⁶ V nasledujúcom úryvku z Reussovho komentára označujeme dotýčny citát úvodzovkami v hranatých zátvorkách. Ďalej sme v poznámkach pod textom uviedli tri celkom drobné, predovšetkým interpunkčné odchýlky od originálneho textu:

„*Učüpit' heißt es von Popelwar. Mauritius in Strategicon L. 11 cap. 5 sagt von Anten, also einem slavischen Stamme: [„]Auch hatte kein Ausländer so viele Geduld und Geschmeidigkeit [„]1 als der Ante, der seinen Leib hinter einen Busch oder Stein unglaublich zusammenziehen, und [den]2, den er übermannen wollte, viele Stunden lang[„]3 in der unbequemsten Stellung unverdrossen auflauern konnte. [“]“²⁷*

1 V origináli niet čiarky.

2 V origináli *dem*.

3 V origináli niet čiarky.

(V súvislosti s Popolvárom sa používa sloveso *učüpit' [sa]*. Mauritius v *Strategicon* L. 11 cap. 5 o Antoch, čiže o slovanskom kmeni, hovorí: „Ani žiadny cudzinec nebol taký trepezlivý a ohybný ako Ant, ktorý sa vedel neveriteľne učüpíť za nejakým krom alebo kameňom a dlhé hodiny vytrvalo striehol aj v najnepohodlnejšej polohe na protivníka, ktorého chcel premôcť.“)

23 BORZSÁK, István: *Budai Ézsásjás és klasszika-filológjánk kezdetei*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1955, s. 141 – 150.

24 Pozri *Codex revúcky* A, s. 1.

25 Použili sme vydanie DENNIS, George T. (ed.): *Das Strategikon des Maurikios. Mauricii Strategicon. Übersetzung von Ernst Gamillscheg*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981, s. 371 – 389.

26 Zistili sme to na internete vyhľadávaním frázy z citátu „hinter einen Busch oder Stein unglaublich zusammenziehen“ pomocou vyhľadávačov Google a „Karlsruhe Virtual Catalogue“ (pozri poznámku pod čiarou 19). Do úvahy prichádzajú aspoň dve vydania: GEBHARDI, Ludewig Albrecht: *Geschichte des Reichs Ungarn und der damit verbundenen Staaten. Erster Theil*. Leipzig : Weydmanns Erben und Reich, 1778, s. 275. Tenže: *Geschichte des Reichs Ungarn. Erster Theil*. Pesht : Joseph Leyrer, 1802, s. 243 – 244.

27 *Codex revúcky* A, s. 4b.

Reuss prevzal aj chybný údaj o kapitole z Gebhardiovoho diela. Treba však zdôrazniť, že Gebhardi mieša vo svojich *Dejinách* presne preložené pasáže zo *Strategikonu* s vlastnými parafrázami tohto prameňa, takže bez pôvodného textu je ťažké určiť, čo sú naozaj citáty a čo sú Gebhardiove výmysly. Nemôžeme teda Reussovi mať za zlé, že považoval hore uvedený citát za pôvodnú pasáž zo *Strategikonu*.

Nepresné odkazy na skutočnosti uvedené v nejakom diele

V poznámkach k rozprávke „O Zlatom zúbku“ nájdeme zaujímavý príklad tretej kategórie citátov a podobných odkazov v Reussových komentároch, a síce nepresný odkaz na udalosti, ktoré sú uvedené v diele *O kráľovstve Dalmácie a Chorvátska* Ivana Lučiča (v latinskej verzii Joannes Lucius). Podnetom k tomuto odkazu bola pre Reussa voľná asociácia dvoch udalostí: tance Zlatého zúbka s princom²⁸ a sobáš akéhosi uhorského kráľa s talianskou nevestou:

„Tänze auch unter dem Volke, sind gewöhnliche Belustigungen gewesen. Man nannte sie: Ithranje, wie dieß noch die abkömmlinge von Böhmen in Rimathal und Lukovistje bezeichnen. Das wort Tanec ist Deutsch. Lucius de Dalmatia erzählt, daß der König [...]1 mit seiner italienischen Braut im Jahre [...]2 von [...]3 bis Ofen reisete, in jedem Dorfe sich aufhielt, und überall durch das jubelnde und tanzende Volk Hochzeit hielt. Die Hochzeit dauerte auf diese Art ein ganzes Jahr, bis er nehmlich nach Ofen kam.“²⁹

1 medzera v texte

2 medzera v texte

3 medzera v texte

(Medzi ľuďom boli obvyklou zábavou aj tance. Volali ich *Ithranje*, ako ich ešte stále nazývajú potomkovia Čechov v Rimavskej doline a Lukovištiach. Slovo *tanec* je nemeckého pôvodu. Lucius v diele *de Dalmatia* hovorí, že kráľ [medzera v texte], cestujúc v roku [medzera v texte] so svojou talianskou nevestou z [medzera v texte] do Búdy sa zastavoval v každej dedine a všade oslavoval svoju svadbu s tešiacim sa a tancujúcim národom. Týmto spôsobom trval sobáš celý rok, až kým kráľ neprišiel do Búdy.)

Z vyššie uvedeného úryvku vyplýva, že Reuss si už presne nepamätal udalosti, na ktoré poukázal, a preto vynechal meno kráľa, dátum udalosti, ako aj údaj o začiatku cesty do Búdy. Nie je v tom nič neobyčajné, veď rukopisy jeho komentárov nepredstavujú „poslednú tvorivú ruku autora“.³⁰ Pravdepodobne chcel neskôr ešte doplniť vynechané údaje. Predpokladáme tiež, že svojím odkazom mal na myslí sobáš uhorského kráľa Kolomana s dcérou sicílskeho grófa Rogeriusa v r. 1097. Sám Lučič referuje o tejto udalosti citáciou z diela normandského kronikára

28 *Codex revúcky* A, s. 14b.

29 *Codex revúcky* A, s. 15b.

30 Pozri o tom: FLAIŠMAN, Jiří – KOSÁK, Michal (eds.): *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, s. 29 – 30.

274 Gaufridusa Malaterru,³¹ a to v súvislosti s tam spomenutými menami miest *Alba* a *Belligrata*. Podávame celý úryvok o tejto udalosti z Lučičovho diela v preklade:

„Keď ale Koloman, kráľ Uhrov, počul o povesti slávneho sicílskeho grófa Rogeriusa, poslal k nemu vyslancov a požiadal, aby mu gróf dal svoju dcéru za manželku. I keď boli títo vyslanci naozaj poctiví ľudia, Rogerius ich odmietol. Poslal ich späť, ale s nimi aj niektorých zo svojich ľudí, aby si bol istý, že nebude oklamáný, a dal kráľovi vedieť, že ak chce, aby sa uskutočnilo to, čo si predsavzal, musí na znak vážnosti svojej požiadavky poslať osoby vážene, vysokého postavenia alebo stavu, ktoré sú dôveryhodnejšie. Kráľ, ktorý bol horlivý uskutočniť svoj úmysel, poslal rábskeho biskupa Arduinusa a grófa Tomáša, aby predniesli jeho požiadavku. Gróf Rogerius ich prijal s úctou a tiež poslal do Panónie poctivých a skúsených ľudí a požiadal, aby v ich prítomnosti mocní muži krajiny potvrdili prisahou kráľovu požiadavku. S tým kráľ rád súhlasil a prisahou svojho vojvodu Alivusa a iných, nie menej dôstojných mužov, potvrdil všetko, o čo požiadal. Tak grófových vyslancov štedro obdaril a poslal ich späť, aby dali grófovi na vedomie, že dohoda je uzavretá. Keď gróf počul od svojich ľudí túto správu, takisto poslal späť kráľových vyslancov so všetkými poctami. Určil kráľovi miesto, kam mu svoju dcéru pošle. V mesiaci máj v roku tisícdeväťdesiatšedem, keď bolo všetko potrebné pripravené, nariadil to grófspolu s tristo vojakmi odviezť do mesta *Thermae* a určil, aby odtiaľ biskup Henrich *Lescastrensis* a niektorí z grófových dôverníkov išli s dievčaťom cez more do Panónie. Keď boli lode pripravené, vzali so sebou dievča s mnohými zásunbnými darmi, zverili plachty vetru a plávali pri priaznivom vetre cez more, až kým bezpečne vplávali do prístavu *Alba*, ktorý patrí uhorskému kráľovstvu. Stretol ich tam belehradský gróf *Vincurius*, ktorého tam poslali s piatimi tisícmi ozbrojených vojakov. Ten prijal dcéru a ju sprevádzajúce osoby podľa obyčaji a odprevadil ju ku kráľovi. Kráľov sobáš ohlásili po celej Panónii a grófovú dcéru všade pohostinne vítali. A hoci je kráľ obvykle obklopený nespočetným množstvom ľudí, tentokrát sa pre túžbu vidieť sobáš a novú kráľovnú zišiel oveľa väčší dav ako obyčajne. Keď určili deň sobáša, veno dievčata bolo podľa obyčaje verejne vystavené v prítomnosti arcibiskupa, biskupa a rôznych iných mocných osôb. Kráľ a nová kráľovná sa kresťansky zosobášili a slávnostný sobáš sa konal v stanoch aj vo svätostánkoch urobených zo zelených vetiev, lebo žiadna budova nestačila pre toľko ľudí. Sobáš sa teda uskutočnil podľa kráľovskej obyčaje.“³²

V Reussovej pamäti sa opísanie dlhej a logisticky náročnej nevestinej cesty zo Sicílie k uhorskému kráľovi a následného sobáša v prítomnosti obrovského davu ľudí zrejme pretvorilo na celý rok trvajúcu udalosť, ktorá sa konala na ceste do Búdy s ľuďmi tancujúcimi v každej dedine. Ako navrhla Dana Hučková (v diskusii po prezentovaní príspevku),³³ toto zaobchádzanie s udalosťami možno označiť

31 Uvedenú pasáž z kroniky Gaufridusa vrátane talianskeho prekladu nájdeme vo vydání LO CURTO, Vito (ed.): *Goffredo Malaterra: Ruggero I e Roberto il Guiscardo. Introduzione, traduzione a cura di Vito Lo Curo*. Cassino: Francesco Ciolfi, 2002, s. 328 – 332.

32 LUCIUS, Joannes [LUČIČ, Ivan]: *Ioanni Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae Libri sex*, Amstelaedami: Joannes Blaeu, 1666, s. 111 – 112 (2. vydanie: Vindobonae: Joannis Thomas Trattner, 1758, s. 108). Existuje moderný preklad prvej zo šiestich kníh tohto diela do chorváčtiny: LUČIČ, Ivan: *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*. Zagreb: VPA, 1986. Hore uvedená pasáž je z tretej knihy.

33 Príspevok odznel na medzinárodnom seminári Aktuálne problémy textológie 14. júna 2018 v zasedačke Ústavu slovenskej literatúry SAV – poznámka redakcie.

ako parafrázu pramenného textu. Zostáva ešte otázka, ktoré vydanie Lučiča kedysi Reuss čítal. Na inom mieste vo svojich komentároch píše,³⁴ že cituje *Uhorskú kroniku Jána z Turca* podľa prvej časti Schwandtnerovho diela *Dejepisci uhorských dejín*.³⁵ V jednom zo skorších zväzkov tohto diela vydal Schwandtner kompletne Lučičovo dielo.³⁶ Je teda možné, že Reuss recipoval Lučiča prostredníctvom Schwandtnerovho *Scriptores Rerum Hungaricarum*.

Záver

Ťažiskom tohto príspevku boli otázky kritickej edície Reussových komentárov a rekonštrukcie prameňov, ktoré používal pri svojich citáciách. Čo sa týka zásad prepisu Reussových komentárov, v tomto príspevku sme sa rozhodli vo všetkých citovaných pasážach zachovať pravopis a interpunkciu Reussa a upustiť od opráv gramatických a podobných chýb, hoci si uvedomujeme, že taký prepis sťažuje lektúru. Podobný prístup kritizoval Břetislav Šorek pred zhruba päťdesiatimi rokmi v súvislosti s kritikou tzv. diplomatických vydání literárnych diel: „[F]ixování dobového pravopisu či autorových pravopisných zvláštností a omylů nemá význam ani praktický, ani badateľský. Věrný otisk původního znění (který ostatně nejlépe podá faksimile) může mít svou cenu nanejvýš jen tam, kde je vydání textu míněno především jako materiál pro další studium (náčrty, poznámky, dokumenty) nebo jako ukázka, která provází edici a pomáhá názorně osvětlit složitější textově kritický výklad.“³⁷

Výskum bohatého spektra Reussových citátov a všeobecných odkazov na rozmanité pramene by sa značne zjednodušil, keby boli k dispozícii údaje o jeho súkromnej knižnici, ktorých však zrejme niet. V tejto súvislosti by bolo užitočné zistiť, ktorými knihami disponovala vtedajšia Slovenská knižnica v Revúcej, ktorú Reuss v r. 1822 založil spolu s inými mešťanmi Revúcej, avšak s tou obmedzujúcou podmienkou, že táto knižnica sa mala zameriavať na zbieranie slovenských a českých kníh.³⁸ Dôkazy o knihách v nemčine, maďarčine, latinčine atď., ktoré Reuss recipoval, by sa teda neočakávali. Ináč sme odkázaní na iné pomôcky, ako napríklad na Reussovú osobnú korešpondenciu (pokiaľ sa zachovala), na jeho vlastný životopis, do ktorého nahliadol J. Gallo³⁹ atď.

34 Pozri *Codex revúcky B*, s. 101.

35 Reuss zrejme použil vydanie: SCHWANDTNER, Johann Georg: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini* [...]. *Cura et studio Johannis Georgii Schwandtneri. Pars prima*. Vindobonae : Joannis Thomas Nobilis de Trattnern, 1766, s. 244.

36 SCHWANDTNER, Johann Georg: *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum et Sclavonicarum veteres ac genuini* [...]. *Cura et studio Johannis Georgii Schwandtneri. Tomus tertium*. Vindobonae : Joannes Paulus Kraus, 1748, s. 1 - 475.

37 FLAIŠMAN, Jiří - KOSÁK, Michal (eds.): *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Praha - Litomyšl : Paseka, 2006, s. 64.

38 GALLO, Ján: Od rozprávok k národnej realite (Reussovci). In: *Literárne postavy Genera I*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 22 nasl., 77.

39 Tamže, s. 8 - 10, 75.

- BUDAI, Ézsaiás: *Régi Római vagy deák irók élete*. Debrecen : Csáthy György, 1814.
- DENNIS, George T. (ed.): *Das Strategikon des Maurikios. Mauricii Strategicon*. Übersetzung von Ernst Gamillscheg. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981.
- FLACH, Dieter (ed.): *Marcus Porcius Cato. Über den Ackerbau. Herausgegeben, übersetzt und erläutert von Dieter Flach*. Stuttgart : Steiner, 2005.
- GEBHARDI, Ludewig Albrecht: *Geschichte des Reichs Ungarn und der damit verbundenen Staaten. Erster Theil*. Leipzig : Weydmanns Erben und Reich, 1778.
- GEBHARDI, Ludewig Albrecht: *Geschichte des Reichs Ungarn. Erster Theil*. Pesht : Joseph Leyrer, 1802.
- GESNER, Johann Matthias: *Scriptores rei rusticae veteres latini e recensione Jo. Matth. Gesneri cum ejusdem praef. et lexico rustico. Volumen primum continens Catonem et Varronem*. Biponti : Societas Bipontina, 1787.
- GOETZ, Georg (ed.): *M. Porci Catonis De Agri Cultura Liber. Post Henricum Keil iterum editit Georgius Goetz*. Lipsiae : Teubner, 1922.
- LO CURTO, Vito (ed.): *Goffredo Malaterra: Ruggero I e Roberto il Guiscardo. Introduzione, traduzione a cura di Vito Lo Curo*. Cassino : Francesco Ciolfi, 2002.
- LUČIĆ, Ivan: *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*. Zagreb : VPA, 1986.
- LUCIUS, Joannes [LUČIĆ, Ivan]: *Ioanni Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae Libri sex*. Amstelredami : Joannes Blaeu, 1666 (2. vydanie: Vindobonae : Joannis Thomas Trattner, 1758).
- LUDWICH, Arthur (ed.): *Homerus: Ilias. Recensuit Arthurus Ludwich. Vol 1. Editio stereotypa editionis primae (1902)*. Stutgardae - Lissipae : Teubner, 1995.
- Homéros Ílias I-XII*. Preklad Miloslav Okál. Martin : Thetis, 2011.
- MAZZARINO, Antonio (ed.): *M. Porci Catonis De Agri Cultura. Ad fidem Florentini Codicis deperditi edidit Antonius Mazzarino*. Lipsiae : Teubner, 1962.
- MUNRO, David B. - ALLEN, Thomas W. (eds.): *Homeri opera. Tomus V: Iliadis libros I-XII continens. Editio tertia*. Oxonii : Clarendon, 1920.
- SCHWANDTNER, Johann Georg: *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum et Sclavonicarum veteres ac genuini [...]. Cura et studio Johannis Georgii Schwandtneri. Tomus tertium*. Vindobonae : Joannes Paulus Kraus, 1748.
- SCHWANDTNER, Johann Georg: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini [...]. Cura et studio Johannis Georgii Schwandtneri. Pars prima*. Vindobonae : Joannis Thomas Nobilis de Trattnern, 1766.

Literatúra

- BORZSÁK, István: *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiai kezdetei*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1955.
- FLAIŠMAN, Jiří - KOSÁK, Micha (eds.): *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Praha - Litomyšl : Paseka, 2006.
- GALLO, Ján: Reussovci. In: *Nové obzory*, roč. 11, 1969, s. 327 - 340.
- GALLO Ján: Od rozprávok k národnej realite (Reussovci). In: *Literárne postavy Genera I*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 5 - 53.
- N. N. 1853: Nekrolog. Samuel Reuss administrator někdy evanj. superint. v Potísi a sl. b. kazateľ ve Velké Revauci. In: *Slovenské noviny*, roč. 5, 1853, č. 5, s. 18; č. 6, s. 22 - 23.
- PÁCALOVÁ, Jana: *Codexy tisovské. K prameňom slovenských rozprávok*. Bratislava : Veda, 2015.
- PÁCALOVÁ, Jana: Oprašovanie pokladov (K možnostiam textologického spracovania rukopisných rozprávkových zbierok - Codexy revúcke). In: *Etnologické rozpravy*, roč. 25, 2018, č. 1 (v tlačí).

- SCHWYZER, Eduard: *Griechische Grammatik. Erster Band. Allgemeiner Teil: Lautlehre. Wortbildung. Flexion.* München : C. H. Beck, 1990.
- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) V. R - Š. Martin : Matica slovenská, 1992.
- UTHER, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales: a Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Part I: Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales with an Introduction.* Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- ZAMBOR, Ján: *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu.* Bratislava : Veda, 2010.

Dr. Robert Hammel
Institut für Slawistik und Hungarologie
Humboldt-Universität zu Berlin
Unter den Linden 6
10099 Berlin
Nemecko
e-mail: robert.hammel@cms.hu-berlin.de